

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Шмата Михайла Сергійовича на тему: «Звільнення від покарання за хворобою», подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми. У Конституції України встановлено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Дана норма відображена й у ряді міжнародних і національних документах з прав людини. Однак, як свідчить практика Європейського суду з прав людини, у пенітенціарній системі України такі положення не завжди дотримуються, зокрема це стосується звільнення від покарання за хворобою.

Суд конвенційної юрисдикції, з урахуванням стану здоров'я засуджених та в разі несумісності з відбуванням покарання, зазначає на неприпустимості подальшого їх утримання та прирівнює порушення прав останніх до тортур, нелюдського та принижуючого поводження. При цьому мета покарання втрачає сенс - не направлена на перевиховання засудженого та перестає виконувати суспільно важливі превентивні функції, адже покарання не може завдавати фізичних страждань або принижувати людську гідність.

Закон України про кримінальну відповідальність в частині інституту звільнення від покарання за хворобою уособлює в собі принцип гуманізму, однак практика правозастосування інституту звільнення від покарання за хворобою свідчить про наявність значних протиріч та прогалин в законодавстві України, що обумовлено низьким рівнем доктринального дослідження.

Таким чином, зростає значущість дослідження проблем, пов'язаних з вивченням інституту звільнення від покарання за хворобою. Крім цього питання, що стосуються звільнення від покарання за хворобою у

дисертаційних дослідженнях українських науковців висвітлені поверхнево, без комплексного дослідження, тому тематика дисертаційного дослідження є надзвичайно актуальною, присвячена актуальним та малодослідженим питанням звільнення від покарання за хворобою та є важливою для української юриспруденції на сучасному етапі.

Проводячи паралель суміжних кримінально-правових інститутів звільнення від покарання за психічною хворобою (ч.1 ст.84 КК України), неосудності (ч.2, 3 ст.19 КК України) та регламентації застосування примусових заходів медичного характеру автор детально охарактеризував тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини, які враховуються судом при звільненні на підставі ч.2 ст.84 КК України. У роботі проаналізовано положення контрольного проекту нового КК України в частині відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з хворобою (ст.3.4.7) із діючою редакцією закону (ст.84 КК України). Встановлено типові помилки правозастосування положень ст.84 КК України за допомогою системного аналізу судової практики (переважно апеляційних судів як останньої інстанції для оскарження).

Актуальність даного дослідження зумовлена також збільшенням числа тяжких хронічних та інфекційних хвороб серед засуджених, психічного розладу їх особистості. Правовий режим воєнного стану в Україні також актуалізує питання непридатності військовослужбовців до військової служби за станом здоров'я як підстави звільнення від покарання.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Шмата С.М. відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка», відповідає «Основним науковим напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної

академії наук України 2019 – 2023 роки», що затверджено постановою Президії НАН України від 30 січня 2019 року №30 та Тематичному плану фундаментальних досліджень наукових установ Національної академії правових наук України на 2022 рік, зокрема «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні», затвердженому постановою Президії НАПрН України від 15 червня 2021 року №118/5.

Дисертаційне дослідження базується на вимогах Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року №231/2021 та Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року №119/2021.

Основні результати дисертаційної роботи викладено у дев'яти наукових публікаціях за темою дослідження, з яких: одна стаття опублікована в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection, три статті опубліковано у науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», п'ять тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях, які відображають наукову новизну обраної Шматом М.С. теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Низка положень, висновків, пропозицій, рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні Шмата М.С., були отримані вперше або істотно вдосконалені та мають достатній ступінь наукової новизни. Наукова новизна одержаних результатів впливає з актуальності теми дослідження. Вона полягає також у тому, що сама робота присвячена актуальним та малодослідженим питанням інституту звільнення від покарання за хворобою.

Наукові дослідження представлені переважно щодо окремих питань звільнення від покарання за хворобою. Монографії та навчально-методична

література з порушеного питання відсутні, що ускладнює правотворчу та правозастосовну діяльність. Практика не отримала від кримінально-правової науки відповідних рекомендацій щодо найбільш суперечливих правозастосовних питань, зокрема розмежування кримінально-правового інституту звільнення від покарання за хворобою від кримінально-процесуального інституту відстрочки виконання вироку суду у зв'язку з хворобою.

В процесі дослідження автором були сформульовані висновки та пропозиції, які становлять наукову новизну. Зокрема, запропоновано ухвалити нове роз'яснення Пленуму Верховного Суду з питань застосування судами законодавства про звільнення від покарання за хворобою, рекомендовано розширити критерії статистичного аналізу (звіти судової статистики). Висунуто низку пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства щодо вирішення питань звільнення від покарання за хворобою, зокрема рекомендовано доповнити ч.4 ст.154 КВК України.

У дисертаційному дослідженні автором надано авторське визначення поняття звільнення від покарання за хворобою як відмова держави від виконання, за обвинувальним вироком суду, покарання або від подальшого його виконання, за станом здоров'я засудженого, що перешкоджає відбуванню покарання, до його одужання.

В процесі дослідження дисертант дійшов висновку про необхідність приведення психічної хвороби, як підстави звільнення від подальшого відбування покарання, як підстави звільнення у термінологічну відповідність до медичного критерію (МКХ-10), вживаючи термін «тяжкий психічний розлад». Узагальнивши судову практику, Шмат С.М. довів необхідність забезпечення прав засуджених із тяжкими психічними розладами на психіатричну експертизу, у випадку непогодження із висновком спеціальної психіатричної експертної комісії.

Удосконалення інституту звільнення від покарання за хворобою дисертантом представлено в окремому підрозділі дисертації шляхом:

укладення нової редакції ст.84 КК України. Запропоновано внести зміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства, зокрема доповнити ч.4 ст.154 КВК України новою нормою щодо забезпечення права на судово-психіатричну експертизу; доповнити абз.1 ч.3 ст.539 КПК України новою нормою про встановлення 10-денного строку апеляційного розгляду питань, які вирішуються судом під час виконання вироків (аналогічний строк розгляду, який вже встановлено для суду першої інстанції). Запропоновано призначити на громадських засадах спеціально уповноважених представників органів державної влади України для моніторингових місій пенітенціарних установ, на підставі ч.1 ст.24 КВК України.

Дисертант вважає за необхідне ухвалити Пленумом Верховного Суду роз'яснення з питань застосування судами законодавства про звільнення від покарання за хворобою, для забезпечення єдності судової практики. Удосконалити ведення судової статистики через включення в окремий облік статистичної звітності всіх підстав застосування закону, передбаченого ст.84 КК України.

Таким чином, у дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають важливе значення для науки Кримінального права України, Кримінально процесуального права України, та Кримінально-виконавчого права України, що характеризуються достатнім ступенем наукової новизни та мають практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій та пропозицій дисертаційного дослідження Шмата С.М. не викликають жодних сумнівів. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення судових рішень про звільнення від покарання за хворобою; статистичні дані Державної судової адміністрації України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання. Виконана робота базується на системи спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема: історико-правового методу, логіко-семантичного методу, порівняльно-правового методу, системно-функціонального або структурно-функціонального методу, та методу моделювання. Завдяки цьому Шмату С.М. вдалося на достатньому рівні виконати усі поставлені у дисертаційному дослідженні наукові завдання.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях.

Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 9 наукових публікаціях, серед яких три статті – у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б» та одна стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection (серед яких: Shmat M., Shkola S., Hryshchak S., Knyazev V. (2022). Exención del castigo a los servidores militares no aptos para el servicio militar pero sentenciados a restricción del servicio, arresto o detención en un batallón disciplinario. Revista De La Universidad Del Zulia, 13(38), Maracaibo, Venezuela, 189-201. (стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection); Шмат М.С. Звільнення від відбування покарання за психічною хворобою. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2021. №2 (16). С. 74-83; Шмат М.С. Історичний розвиток інституту звільнення від покарання за хворобою на теренах України. Історико-правовий часопис. 2021. №2 (17). С.

177-185; Шмат М.С. Звільнення від покарання за хворобою: понятійна складова та визначення дефініції. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Дніпро, 2019. №4 С. 224-230; Shmat M. Relevance of the study on the problems of release from punishment due to illness. Widening our horizons: mat. the 14-th International Forum for Students and Young Researchers (Dnipro, April 11-12, 2019) / for editorial S. Kostrytska. Dnipro: DUT, 2019. 280 p.; Шмат М.С. Соціальна значимість інституту звільнення від покарання за хворобою. Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: мат. міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти (м. Рівне, 10 травня 2019) / за ред. В.С. Мошинського. Рівне: НУ ВГП, 2019. С. 369-371; Шмат М.С. Становлення інституту звільнення від покарання за хворобою в період зародження радянської України (УСРР). Правова система України в умовах євроінтеграції: мат. міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 09 квітня 2020 року, м. Дніпро, 2020. С. 128-130; Шмат М.С. Періодизація становлення та розвитку інституту звільнення від покарання за хворобою. Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: мат. міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22-23 січня 2021 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 74-78; Шмат М.С. Реформування кримінально-правового інституту звільнення від покарання за хворобою у проєкті нового Кримінального кодексу України. Scientific researches and methods of their carrying out: World experience and domestic realities: mat. The III international scientific and practical conference. (Vienna, Republic of Austria, May 27, 2022) / editor in chief: M. Holdenblat. Vienna: ICCM, 2022. P. 160-163

Сформульовані в дисертації положення можуть бути використані:

у практичній діяльності – в якості практичного посібника при розгляді питань звільнення від покарання за хворобою, зокрема служити зводом нормативної регламентації та рекомендаціям щодо його застосування;

у *законотворчій діяльності* – для розвитку кримінального законодавства в частині звільнення від покарання за хворобою;

у *судовій практиці* – при узагальненні судової практики про звільнення від покарання за хворобою, при відправленні Верховним Судом правосуддя у кримінальних справах, а також при наданні судам методичної інформації з питань правозастосування;

у *навчальному процесі* – при проведенні лекційних, семінарських занять та при підготовці навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Кримінальне право (загальна частина)», «Кримінально-виконавче право», «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми кримінального права».

Дотримання академічної доброчесності.

Аналіз дисертації та наукових публікацій здобувача, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації).

Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права; відображає прагнення надати достовірну інформацію про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані наукові методики досліджень і джерела інформації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Шмата М.С., вважаємо за необхідне звернути увагу на питання, які могли б слугувати предметом додаткових пояснень з боку дисертанта та дискусії при захисті дисертаційної роботи. Наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має самостійний і творчий характер, наукову та практичну цінність, високий

науковий рівень наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує актуальність і складність теми дослідження та власний підхід дисертанта до їх розгляду.

1. Серед пунктів новизни представлено авторську періодизацію історичного розвитку інституту звільнення від покарання за хворобою за певними хронологічними періодами. Один із них такий: «становлення кримінально-процесуального інституту звільнення від покарання за хворобою в радянський період» (С. 10). Одразу виникає питання: це кримінально-процесуальний чи кримінально-правовий інститут? У роботі вказано, що предмет дослідження – кримінально-правовий інститут звільнення від покарання за хворобою (С. 8). Відповідь на це питання ми знаходимо у підрозділі 1.2 на сторінці 43: «Становлення звільнення від покарання за хворобою відбулось в радянський період в якості кримінально-процесуального інституту. Як інститут кримінального законодавства, звільнення від покарання за хворобою вперше закріплено лише у Кримінальному кодексі України 2001 року». Вбачається, що в зазначеному пункті періодизації не коректно використовувати слова «кримінально-процесуальний інститут».

2. Автор слушно зазначає, що встановлення спільних та відмінних рис інституту звільнення від покарання за хворобою в законодавствах різних держав доречно здійснювати з огляду на сучасну типологізацію правових систем. І для прикладу наводить одну із таких класифікацій: романо-германська, англо-американська, далекосхідна, правова сім'я звичаєвого права, а також окремі правові системи, такі як мусульманська, індуська та пострадянська (С. 45). Досліджуючи кримінальне законодавство зарубіжних країн про звільнення від покарання за хворобою (підрозділ 1.3), здобувач приділив увагу країнам пострадянського простору і країнам романо-германської правової системи. Чим обумовлено такий вибір? Чому, наприклад, не вивчався досвід країн англо-американської правової системи?

3. Підсумовуючи викладене в підрозділі 2.3 «Визнання військовослужбовців непридатними до військової служби за станом здоров'я» (С. 114), здобувач приходять до висновку щодо некоректності практики правозастосування положень ч.3 ст.84 КК України через деякі негативні фактори, зокрема «відсутність належного узгодження законодавства України», «недостатня увага та поверхневе уявлення наукової спільноти», «недоліки провадження судової реформи та низьку правову обізнаність всіх учасників процесу». Однак, попри зазначені негативні фактори, автор залишається прибічником позитивних очікувань в розбудові військової медицини України. Вбачається, що очікувати позитивних змін не потрібно, а, наводячи певні недоліки, необхідно також пропонувати і шляхи їх вирішення.

4. На думку дисертанта, суттєво ускладнює правильність та законність прийняття рішень при правозастосовній діяльності відсутність порядку застосування положень ч.4 ст.84 КК України, а саме не визначеність суб'єкта звернення до суду та уповноваженої особи для встановлення факту одужання. Кримінально-правовою наукою дана проблематика не досліджена (С. 130). Які ж пропозиції автора щодо усунення даної проблематики?

5. В Україні створено інститут спеціально уповноважених представників для провадження моніторингових місій пенітенціарних установ. Останні можуть без спеціального дозволу в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок. Здобувач стверджує, що даний інститут фактично не працює, оскільки уповноважені суб'єкти не скористалися своєю можливістю та не здійснили призначень спеціальних представників, і рекомендує активізувати цей процес (С. 145-146). Також, дисертант рекомендує активізувати запуск Модуля електронних сервісів медичного забезпечення засуджених та осіб, узятих під варту, відповідного єдиного реєстру (С. 146). Виникає питання: кому спрямовані ці рекомендації?

6. У додатку Д1 міститься запропонований дисертантом проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інституту звільнення від покарання за хворобою та забезпечення прав засуджених» в якому пропонуються зміни до Кримінального кодексу України і Кримінально-виконавчого кодексу України (С. 194). На мою думку, цей проєкт є не завершеним, адже у висновках до дисертації автор пропонує також і доповнення до Кримінального процесуального кодексу України (С. 158).

Проте, слід констатувати, що вказані зауваження і побажання мають дискусійний характер, і, в цілому, не впливають на загальну безумовно високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів, робота є значним внеском до філософії права.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Шмата Михайла Сергійовича на тему «Звільнення від покарання за хворобою», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року №261 (зі змінами та доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44), а її автор – Шмат Михайло Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного
права та процесу Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Ю.А. Волкова